

2. Het perspectief van de Onderzoeksbalans Landschap

Moira Heyn, Aukje de Haan

Binnen de grote verscheidenheid aan betekenissen voor landschap en landschapsonderzoek, maakt de onderzoeksbalans keuzes en worden bepaalde standpunten ingenomen. Hieronder wordt de zienswijze van de onderzoeksbalans op landschap en landschapsonderzoek geschetst.

Wat is landschap en landschapsonderzoek voor de onderzoeksbalans?

De Onderzoeksbalans Landschap hanteert een holistische kijk op het landschap en vertrekt vanuit een brede erfgoedbenadering. De definitie uit de Europese Landschapsconventie wordt als uitgangspunt genomen: "Landschap is een gebied, zoals waargenomen door mensen, waarvan het karakter het resultaat is van de actie en interactie tussen natuurlijke en/of menselijke factoren". Centraal in het landschapsonderzoek staat volgens de onderzoeksbalans de zoektocht naar de vorm, functie en betekenis van landschappelijke structuren en elementen en hun onderlinge samenhang doorheen ruimte en tijd.

Holistische visie

Het holisme is een filosofisch principe dat door Jan Smuts in de jaren 1920 werd geïntroduceerd om de hiërarchisch georganiseerde structuur van de kosmos aan te duiden zoals die blijkt uit de evolutie van de levensvormen met een toenemende complexiteit. [1](#) p 25 Belangrijk uitgangspunt is dat elk geheel zijn betekenis en functie ontleent aan de samenstellende delen, maar ook (en wellicht meer) aan de samenhang of ordening van die delen en hun interactie. De complexe opbouw van landschappen maakt een holistische benadering aangewezen. Het landschap kan immers beschouwd worden als een samenhangend geheel van abiotische, biotische en antropogene bouwstenen en structuren waartussen talrijke horizontale en verticale relaties bestaan. De individuele elementen en patronen kunnen slechts ten volle begrepen worden door hun plaats in het geheel. Door de meerwaarde van interactie en samenhang is 'het geheel meer dan de som van de delen'. De context is bijzonder belangrijk bij het bepalen van de landschappelijke identiteit, in het functioneren van het landschap en in de waardebeoordeling ervan.

Om het landschap volledig te analyseren en een synthese te maken die het geheel zonder 'verlies' weergeeft, is de holistische kijk per definitie nodig.

Landschapsonderzoek neemt die uitdaging aan om dit zo volledig mogelijk te benaderen. Het landschapsonderzoek zélf bestaat uit diverse onderzoeksdomeinen, die zich richten op verschillende onderdelen van het landschap, of die een specifieke invalshoek hanteren. De verschillende onderzoeksdomeinen zijn nodig om het landschap als samenhangend geheel te begrijpen. Tussen deze onderzoeksdomeinen bestaan dan ook verschillende (mogelijke) relaties. Een meerwaarde wordt verkregen door de integratie van de verschillende onderzoeksdomeinen.

In het landschap als holistisch geheel liggen ontelbare elementen en relaties besloten. Voor de onderzoeksbalans is het natuurlijk niet mogelijk al het onderzoek dat ook maar het kleinste deelaspect van het landschap onderzoekt op te nemen en te bespreken. [2](#) Er zijn daarom keuzes gemaakt om alleen de meest relevante onderzoeksdomeinen en -projecten op te nemen, zonder daarin al te beperkend te zijn.

Erfgoedbenadering

Om te beginnen werd ervoor gekozen het landschap te bekijken vanuit een bepaalde invalshoek, de erfgoedbenadering. Dit sluit aan bij de benadering van het landschap binnen het beleidsdomein RWO. [3](#) Het mag echter duidelijk zijn dat de erfgoedbenadering een vlag is die een rijke lading dekt. Zo hebben niet enkel menselijke sporen in het landschap erfgoedwaarde, maar alle landschappelijke elementen en gehelen die een intrinsieke erfgoedwaarde bezitten. Dit betekent dat zij artistieke, culturele, historische, natuurhistorische, archeologische, historisch-technologische, architecturale, stedenbouwkundige, ruimtelijk-structurende, esthetische, wetenschappelijke, sociale of volkskundige waarde hebben waaraan zij hun huidige en toekomstige maatschappelijke betekenis ontleen. [4](#) Deze ruime waaier aan erfgoedwaarden kan betrekking hebben op heel uiteenlopende landschappen en landschapselementen, bijv. pingo-ruïnes uit de ijstijden, waardevolle natuurgebieden, grafheuvels, historische tuinen en parken, oude middelhoutbossen, begijnhoven, abdijdomeneinen, vredesbomen, houtkanten, holle wegen, veldkapelletjes, marktplaatsen, wateringeng, een lieflijke poel die ontstaan is door een bomkrater, mijnsites, het landschap dat het decor vormde voor de Witte van Ernest Claes, etc.

Onderzoeksdomeinen die zich richten op bepaalde landschapsonderdelen, maar waar binnen geen aandacht is voor de erfgoedaspecten, komen niet aan bod in de onderzoeksbalans, zoals bv. onderzoek naar productielandbouw, technisch onderzoek naar infrastructuursystemen, etc. De relevantie van de behandelde onderzoeksdomeinen voor de erfgoedbenadering wordt telkens als een specifiek onderdeel belicht.

Bijkomende criteria

Om af te toetsen welke onderzoeksdomeinen betrokken zijn bij landschapsonderzoek en daarom opgenomen dienen te worden in de onderzoeksbalans, werden bijkomend een drietal criteria gehanteerd. Ook binnen de onderzoeksdomeinen worden enkel die onderdelen meegenomen die een duidelijke link met het landschap hebben. Deze criteria bleken bijgevolg ook zeer bruikbaar bij het maken van afwegingen tussen het al dan niet opnemen van bepaalde onderzoeksprojecten.

De criteria waar de onderzoeksdomeinen en projecten aan moeten voldoen, zijn:

- het landschap helpen te begrijpen en verklaren
- bijdragen tot het beheer of de inrichting van het landschap
- inzicht geven in de waardering en het gebruik van het landschap

Ontrafelen van een complex onderzoeksveld

Van bij de start was het in kaart brengen van het complexe onderzoeksveld

landschap één van de belangrijkste doelstellingen van de Onderzoeksbalans Landschap. Landschapsonderzoek zit immers verspreid over diverse disciplines en onderzoeksdomeinen. Er zijn bestaande overzichten [5](#) worden diverse overzichten gegeven (voor verschillende doeleinden) maar deze zijn veelal onvolledig of niet geschikt voor de onderzoeksbalans. Er moest een werkbare indeling gezocht worden waarbij de domeinen en disciplines de verschillende hoofdstukken kunnen vormen.

Als uitgangspunt werden de mogelijke onderzoeksdomeinen en disciplines opgelijst en werd gezocht naar een structuur. De basis van deze structuur werd verkregen door een opdeling te maken tussen integrerende en basiswetenschappen. De basiswetenschappen onderzoeken niet het landschap als geheel, maar bijvoorbeeld één aspect van het landschap (zoals bodemkunde, vegetatiekunde, etc.) of hebben het landschap niet als focus van het onderzoek (zoals geschiedenis, archeologie, etc.). De integrerende onderzoeksdomeinen (zoals historische geografie en landschapsbeheer) onderzoeken het landschap zélf en brengen informatie uit verschillende (basis)disciplines samen.

Om grip te krijgen op de toelevering van kennis en inzichten van de basiswetenschappen aan de integrerende wetenschappen, werd een schema gemaakt met verbindingslijnen. Historische geografie zal bijvoorbeeld resultaten uit historisch onderzoek toepassen op een specifieke locatie of situatie. Op die manier levert geschiedkundige kennis een belangrijke bijdrage aan historisch-geografisch onderzoek. Van de basiswetenschap geschiedenis lopen eveneens pijlen naar historische ecologie, landschapsperceptie en -beleving en landschapsontwerp. Deze integrerende onderzoeksdomeinen maken alle gebruik van de kennis en inzichten opgedaan in (algemeen) historisch onderzoek. Figuur 1 geeft een overzicht van de verschillende onderzoeksdomeinen en de talrijke relaties ertussen, wat meteen de complexiteit van het onderzoeksveld landschap duidelijk maakt.

Naar aanleiding van deze oefening werden de basiswetenschappen opgedeeld in drie groepen die overeenkomen met de drie lagen waarin men het landschap kan opdelen [6](#). Dit resulteerde in de blokken abiotische natuurwetenschappen, biotische natuurwetenschappen en menswetenschappen. Een vierde blok, de technische grondslagen van het onderzoek, werd later nog toegevoegd. Hierin wordt bijvoorbeeld het gebruik van geografische informatiesystemen (GIS) behandeld.

De integrerende studies vormen het eigenlijke landschapsonderzoek. Elk van deze onderzoeksdomeinen voert onderzoek uit vanuit zijn eigen specialisatie, maar benadert het landschap tegelijk op een brede manier en wil meerdere aspecten samenbrengen om een zo volledig mogelijk beeld te geven.

Tussen de integrerende studies is natuurlijk ook uitwisseling van kennis en inzichten mogelijk. Zo zal landschapsontwerp bijvoorbeeld resultaten uit belevingsonderzoek gebruiken in zijn onderzoek en ontwerpen.

Een onderzoeksveld dat nog ontbrak in bovenstaande oefening was het beleidsgericht onderzoek betreffende het landschap en dit werd daarom toegevoegd. Dit onderzoeksveld zit verspreid over verschillende domeinen en disciplines zoals ruimtelijke planning, rechtswetenschappen, beleidswetenschappen, etc.

Naast de basiswetenschappen en integrerende wetenschappen is er ook nog het

transdisciplinaire onderzoek. Dit type onderzoek brengt niet enkel verschillende wetenschappen samen, maar betreft hierbij ook niet-wetenschappelijke aspecten van het landschap zoals beheer, beleid, etc. "Landscape science" of landschapskunde is de praktijk van dit transdisciplinaire landschapsonderzoek. In figuur 2 staat de indeling schematisch weergegeven met bijbehorende relaties. Het achterliggende vlak dat al de uiteenlopende wetenschappen en disciplines bevat is het eigenlijke "Landschapsonderzoek".

Fig. 1: [Schema van een complex onderzoeksveld.](#)

Fig. 2: [Uiteindelijk schema met de indeling.](#)

De hoofdstukken van de onderzoeksbalans

Het ontrafelen van het onderzoeksveld landschap resulteerde uiteindelijk in een inhoudsopgave voor de Onderzoeksbalans Landschap. Hierbij moet worden benadrukt dat we niet proberen harde grenzen te trekken tussen de verschillende domeinen en disciplines. Maar voor een werkbare aanpak is een indeling als deze noodzakelijk om grip te krijgen op het hele onderzoeksveld landschap en de verschillende onderzoeksdomeinen die daaraan bijdragen.

Inhoud

- Proloog Landschapsonderzoek
- Integrerend landschapsonderzoek
 - Historische geografie
 - Historische ecologie
 - Landschapsecologie
 - Landschapsperceptie en -beleving
 - Landschapsontwerp
 - Land(schaps)beheer
- Basiswetenschappen
 - Abiotische natuurwetenschappen
 - Biotische natuurwetenschappen
 - Menswetenschappen
 - Technische grondslagen van landschapsonderzoek
- Beleidsgericht onderzoek ten aanzien van het landschap
- Transdisciplinair landschapsonderzoek
 - Landschapskunde

1. [1. Zonneveld, I.S.](#) 1995: [Land ecology](#), Amsterdam.
2. [2.](#) Denk bijvoorbeeld aan een onderzoek naar de verplaatsing van een chemische stof in de bodem, wat invloed heeft op het landschap, maar voor de onderzoeksbalans te specifiek is.
3. [3.](#) Ruimtelijke Ordening, Woonbeleid en Onroerend Erfgoed
4. [4.](#) Deze waarden kunnen worden samengebracht tot de historische en socio-culturele, natuurwetenschappelijke en esthetische waarden, op basis waarvan landschappen beschermd kunnen worden en die een belangrijke rol spelen in de landschapszorg.
5. [5.](#) In [Antrop, M.](#) 2007: [Perspectieven op het landschap. Achtergronden om landschappen te lezen en te begrijpen](#), Gent.
6. [6.](#) abiotisch, biotisch en antropogeen